

## V BEZPEČNOSTNÍM STÁTĚ

I. V pátek 2. XI. bylo v Praze zadrženo orgány veřejné a státní Bezpečnosti dvanáct mužů. Podkladem pro zadržení bylo zahájení trestního stíhání pro přípravu k trestnému činu teroru podle paragrafu 7 odst. 1 trestního zákona a podle paragrafu 54 odst. 1 trestního zákona, „neboť bylo zjištěno“ – cituji z usnesení o domovní prohlídce – „že dne 28. X. 1979 byl dosud neznámým pachatelem odeslán anonymní dopis, vyjadřující úmysl poškodit socialistické společenské a státní zřízení republiky provedením destrukce důležitého objektu v hl. m. Praze, resp. usmrcením prezidenta republiky.“

„Z hlediska nutnosti objasnit všechny okolnosti uvedeného případu“ – opět z citovaného usnesení – byly při domovních prohlídkách zabaveny takové „materiály a důležité věci, související s připravovanou trestnou činností“, jako např. svatební fotografie jednoho ze zadržených, fotografie zesnulého prezidenta L. Svobody a současného prezidenta dr. G. Husáka, strojopisy diskuse o strukturalismu mezi Lévi-Straussem, R. Belourem a N. Ruwetem, dopisy generální prokuratury, materiály Charty 77 a VONSu (Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných), fotografie deseti zatčených členů VONSu a pod. Zadrženým mužům byly kladeny otázky, resp. udílěny pokyny typu: „Uveďte, jakým způsobem jste získal u vás nalezené materiály a uveďte jména osob, od kterých jste je dostal!“ „Víme, že udržujete spojení s VONSem, uveďte podrobnosti!“ Ti ze zadržených, kteří se zúčastňují otevřeného kursu filosofie, který probíhal, pokud to bylo možné, v našem bytě, a který nyní probíhá v bytě u Ivana Dejmalu, byli tázáni, „zda v kursu byl teoreticky probírán problém teroru“. Jeden z vyšetřovatelů ujistil Ivana Dejmalu – zadrženého jako všichni ostatní pro „podezření z přípravy trestného činu teroru“ – že Bezpečnost kurs zakáže, „a to s plnou parádou, aby všichni v domě věděli, jakého tam mají nepodařeného filosofa“.

Nebyl jsem mezi zadrženými a nechci se pokoušet vžít do toho, co to znamená být zadržen na podkladě „zahájení trestního stíhání pro přípravu teroru“. Nechci psát o tom, jak jsem si kladl otázku, co pro zadržené dokážeme udělat, bude-li to Bezpečnost se svým stíháním myslit vážně. Leta represe a perzekucí, leta bezúspěšných pokusů oslovit naše zákonodárné, soudní a vládní instituce obrousila vědomí smysluplnosti jakéhokoli pokusu přimět otevřeným slovem bezpečnostní a soudní orgány k respektování a uplatňování zákonnosti. Vše nakonec „dobře dopadlo“, zadržení byli odvezeni do věznice v Ruzyni, tam byli ostříhání a nakonec po 48 hodinách strávených v celách předběžného zadržení v Bartolomějské ulici byli propuštěni. Nechci psát o tom, jaké ponížení lidské důstojnosti znamená ostříhání vlasů proti vůli člověka. Nechci psát ani o tom, co to pro budoucnost této země znamená, když většina obyvatel této země dospěla k vědomí, že jakýkoli pokus postavit se otevřeně proti vůli Bezpečnosti je holým šílenstvím a nemůže vést k ničemu jinému, než ke stupňování represivních akcí. Chci se zabývat jiným aspektem celé věci, svévolným zacházením s pojmy, kdy svévolné zacházení s pojmy doprovází a je doprovázeno svévolným zacházením se skutečností, především s lidmi.

Vztahy mezi pojmy a mezi skutečností, mezi změnami v pojmech a mezi změnami ve skutečnostech jsou jistě předmětem mnoha odborných pojednání. Leta se zabývám studiem řecké literatury, proto se stalo, že mne na tento problém upozornil Thukydides. Ve svých *Dějínách válek peloponnéských* pojednává o revolucích, které

během válek postihly řecké obce. Cituji: „Revoluce přinesly obcím mnohá a těžká utrpení, k nimž docházelo a vždy bude docházet, pokud přirozenost (*fysis*) lidí zůstane stejná ... Revoluce zachvacovaly obce, a v obcích, k nimž přicházely později a kde lidé slyšeli o revolucích předešlých, docházelo k větším excesům, k novým nápadům, rafinovanějším akcím a nebývalejším formám msty. Uznávaný a vžitý vztah slov (*onomata*) k činům (*erga*) se proměnil. Bezhlavá odvážlivost začala být považována za odvahu přítele a spojence, prozíravé váhání začalo být považováno za pěkně se tvářící zbabělost, rozumná umírněnost a uměřenost (*to sófron*) byla nazvána převlekem zbabělosti, schopnost zvážit veškeré aspekty byla nazvána neschopností jednat ...“ (Thukydides III. 82. 2-4)

Uvedl jsem svévolné užití slova teror. *Terror* je latinské slovo a znamená strach, hrůzu, zděšení. Bezpečnost obviní mladé lidi z teroru, aby vyvolala strach a hrůzu v nich a ve všech těch, kdo jsou jim blízcí a kdo se o tom doslechnou. Jde tu o převrácení vztahu slova k činům, a tak jako v případě Thukydidově se lze i zde domnívat, že toto převrácení vypovídá cosi podstatného o naší skutečnosti.

Uvedu další příklady, tentokrát z vlastní zkušenosti. Místo ‚teror‘ půjde o užití slova ‚fašismus‘.

Pro svoji vydělenost ze vzdělávacích a vědeckých institucí tohoto státu jsem se nerozhodl o své vůli. Nikdy jsem nepocítil potřebu odmítat místo na universitě či v ústavě Akademie věd. Po pravdě řečeno, krom čtyř let interní aspirantury na filosofické fakultě Karlovy university mi nikdy žádné takové místo nebylo nabídnuto. Po ukončení aspirantury jsem se hlásil o vědecké místo, na které jsem měl podle vyhlášky o aspirantech nárok. Až když mi nebylo žádné vědecké místo poskytnuto, odešel jsem pracovat jako dělník do elektrárny. I tady jsem zpočátku usiloval o vědecký kontakt s filosofickou fakultou a s ústavem Akademie věd. Mé snahy o vědeckou spolupráci byly odmítnuty, s dělníky se naše vědecké instituce nebaví. Jakmile Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV vypsal konkurs na místo vědeckého pracovníka a tematicky se to alespoň trochu blížilo mému filosofickému zájmu, konkursu jsem se účastnil. Když jsem před několika měsíci obdržel zprávu od Nadace Friedricha-Eberta ze Spolkové republiky Německa, že mi poskytne stipendium k vědecké práci, navštívil jsem Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, abych pracovníky se stipendiem seznámil: jde o stipendium pro moji práci zde, ne v zahraničí, mám zájem na tom, abych volný čas k vědecké práci, který mi stipendium otevírá, strávil co nejužitečněji, uvítám každou pomoc ze strany ústavu, mám zájem o eventuální semináře a vědecké konference, pořádané ústavem. Na tuto moji žádost ústav reagoval zvlášť ostře: „Na jakém podkladě jste stipendium obdržel?“ – „Nevím, možná proto, že vědecky pracuji.“ – „To je provokace!“ – „Co je provokace?“ – „Nedodržují dohody! S námi to stipendium neprojednali. Měli jednat s námi!“ – „Jaké dohody nedodržují? Vy máte se Spolkovou republikou Německa dohodu, že její instituce poskytnou stipendium pouze tomu, koho vy určíte? Deset let marně usiluji o jakoukoli pomoc z vaší strany. Vy jste se Spolkovou republikou uzavřeli dohodu, že nesmí poskytnout vědecké stipendium nikomu z těch, o kom jste rozhodli, že mu neumožníte vědecky pracovat?“ – „To je fašistická provokace!“

Ještě jednou jsem se před nedávnem setkal s označením ‚fašista‘. Nevím, zda jde o náhodnou shodu, či zda jde o výsledek stranických školení. Byl jsem pozván do učňovského střediska národního podniku Svoboda, kde se můj starší syn Lukáš učil

v oboru knihař. Vedoucí střediska mi předložil k podpisu dohodu o rozvázání učňovského poměru. Dohodu podnik zdůvodňoval tím, že Lukáš odmítal přidělenou práci a narušoval pracovní morálku učňů. Odmítl jsem dohodu doprovázenou takovým zdůvodněním podepsat. Vedoucí učňovského střediska byl pobouřen: „Nemáte kousek vděčnosti. Už jste zapomněl, jak vám syna všude odmítali vzít? My jsme se ho ujali. Mohl se dát na jinou cestu, než je ta vaše. Byli bychom mu umožnili i večerně si udělat maturitu. K čemu vy ho vedete, k čemu vy ho navádíte?“ Zeptal jsem se, k čemu syna navádím. „Když byl na chmelové brigádě, odmítal pracovat déle než osm hodin. Prý na to jsou zákony o práci mladistvých. Copak to může mít šestnáctiletý kluk ze své hlavy? Vždyť nikdo jiný takové věci neví.“ Do řeči vedoucímu skočila jeho zástupkyně: „To je ta Amerika! Byli v Americe! To mají z Ameriky!“ Znovu jsem opakoval, že dohodu nemohu podepsat, doprovázející zdůvodnění považují za nepravdivé. Vedoucí: „Jak to, že není pravdivé? Pozvu vám mistry. Odmítal přidělenou práci!“ Namítl jsem, že vím, kdy Lukáš odmítl přidělenou práci. Bylo to v době tzv. uhelných prázdnin, kdy byla v učňovském středisku přerušena výuka a kdy bylo učňů užíváno jako pomocných dělníků, aniž za svoji práci byli řádně placeni. Mám důvody se domnívat, že nešlo o práci v rámci učebního poměru, nýbrž o zneužívání práce mladistvých. Požádal jsem vedoucího, aby zavolal některého z učňů, aby nám něco řekl o práci, kterou v závodě během uhelných prázdnin musil vykonávat. Vedoucí: „Vy mě chcete vyšetřovat? Vždyť vy jste vůdce chartistů! Vždyť jste fašista, jste gestapák!“

Užívání slov není nevinnou záležitostí, nejde o „pouhá slova“. Slova jako ‚teror‘ a ‚fašista‘, ‚nepřátelské úmysly‘ a ‚podvracení republiky‘ umožňují Bezpečnosti a soudům, aby užily libovolné represe proti těm, kdo se v této zemi pokoušejí žít svobodně. Václav Havel ve své obhajobě na soudním přelíčení se šesti z deseti zatčených členů VONSu ukázal, že to, co soudu umožní členy VONSu odsoudit, nejsou ani činy ani slova obžalovaných, nýbrž slova, která proti obžalovaným užívá text obžaloby.

Posun v užívání a tedy i ve významu slov charakteristický pro naši skutečnost je zajímavé sledovat nejenom tam, kde jde o slova, jichž státní moc a všemožné její nástroje užívají *proti lidem*, nýbrž i tam, kde jde o slova, jimiž moc a její nástroje označují samy sebe.

‚Bezpečnost‘ je slovo, které vystihuje situaci, v níž se člověk cítí jist a prost ohrožení. Po tisíciletí se člověk cítil státní mocí ohrožen, lidé snili o tom, jak utvořit takové lidské společenství, ve kterém by se mohli cítit dobře a v bezpečí. V socialistických teoriích vystoupila do popředí myšlenka, že lidské společenství se stane pouze tehdy společenstvím lidí svobodných a schopných žít dobře svůj život, že podmínky pro nerušený rozvoj člověka s jeho schopnostmi bude zabezpečen pouze tehdy, jestliže bude státní moc zrušena jako taková, dojde-li k odumření státu – to bude komunismus. Když došlo k revolučním přeměnám v naší zemi, bylo potřebí utlačovatelský systém buržoazního státu polidštit, proměnit, bylo potřebí v souladu s teorií marxismu leninismu vykročit směrem k odumírání státu. Tak byla u nás proměněna policie, stala se Sborem národní bezpečnosti. Šlo o to, aby se občan této země tvářil v tvář proměněným mocenským strukturám a pod jejich záštitou cítil v bezpečí.

Když vycházím ze dveří našeho bytu narazím na Bezpečnost. Před čtyřmi měsíci si příslušníci Bezpečnosti vynesli do třetího patra našeho domu před naše dveře stůl a dvě židle, službu drží po dvou, po čtyřech hodinách se střídají a setrvávají tak u nás proti naší vůli čtyřicet hodin denně. Kdybychom vlastnili v soukromém vlastnictví domek a zahrádku, setrvali by ve svém autě přede dveřmi zahrádky na veřejné ulici. Náš dům je však v socialistickém státním vlastnictví a na toto vlastnictví si Bezpečnost činí veškeré nároky. Do našeho bytu Bezpečnost nezasahuje, její přítomnost přede dveřmi však všechno v bytě proměnila. Začnu si hrát s desetiletým synem Markem? To jsem na chvíli zapomněl, pak si uvědomím, že jsou přede dveřmi, přes dveře je slyšet každé slovo, natož pak výkřiky a hlasitý smích, necháme hry. Zpívám rád, neumím však zpívat čistě. Zpíval jsem si, když nikdo nebyl doma. Začnu zpívat, pak si uvědomím, že Bezpečnost je přede dveřmi, přestanu zpívat. Začneme se bavit se ženou, pak nám do řeči vstoupí uši Bezpečnosti, naše slova dostanou umělý zvuk, jsme nechtěnými herci před nechtěnými posluchači, je nám vzata možnost být mezi sebou a tím i sami sebou. Vše v bytě se proměnilo, každá místnost, každý kus nábytku a každá věc nabyla nádech cizoty.

Bezpečnost, která prostoupila náš život, to není jen okrajové znepríjemnění života. Svým zásahem do našeho života Bezpečnost v samých základech ohrozila mé úsilí o nalezení vlastního místa ve světě. Pokusím se to vysvětlit.

II. Platón postavil lidstvu před oči ideál filosofa vládce. Slovo *filosof* vyrostlo ze dvou kořenů, ze slova *filein*-milovat a ze slova *sofia*-moudrost. V Platónově *Symposiu* podává Sókratés obraz filosofa jako toho, kdo nemá poznání, ustavičně však o poznání usiluje, stále je na cestě za poznáním. Filosofie, která není věděním nýbrž jen cestou k vědě, se nemohla stát tím, co by člověka opravňovalo k vládě. Platón se opřel o skutečnost Sókratova života, kdy Sókratovo filosofování bylo tím, co dalo Sókratovu životu pevný základ a co orientovalo jeho jednání v každé životní situaci směrem k dobru, kráse a pravdě, a zároveň pojem filosofie pozměnil tak, aby opravňovala filosofy k řízení státu. Z filosofie se Platónovi vytratilo Sókratovo „věděním o svém vlastním nevěděním“ a bylo nahrazeno poznáním dobra a krásna, nahlédnutím pravé podstaty věcí, poznáním pravdy o světě, o člověku a o lidském společenství.

Platónův ideál filosofa vládce se opírá o prosté myšlenky: Moc, která není vedena poznáním, je slepá a ničivá. Člověku, který nenahlédl, co znamená dobrý život, nemůže být moc k opravdovému užítku, ničí především jeho samého, pak lidí mu nejbližší a celé společenství, které ovládá. Jen poznání dobra a pravdy umožňuje člověku, aby moc vrátil na místo, které jí patří, aby ji ze samoučelné ničivé síly proměnil v nástroj dobrého uspořádání společnosti, v prostředek dosažení dobrého a šťastného života. Správně moc nahlédnout a správně jí užívat tedy předpokládá poznání; věděním je proto tím, co opravňuje k vládě.

Přes veškeré rozdíly co do obsahu – Platón vidí tento svět jako stínový svět nepravé skutečnosti, pravým světem je mu svět neměnných idejí, Marx ruší veškeré formy idealismu, aby tento svět bylo možno nahlédnout pravdivě v jeho materiální podstatě a v jeho historické dynamice – má platonismus a marxismus cosi formálně společného. Marx nahlédl, že kapitalistická společnost utvářená volnou hrou ekonomických sil v sobě obsahuje momenty vlastní destrukce. Výroba materiálních statků, které mají být prostředkem k životu, se tu stala samoučelem. Člověk se stal

prostředkem k tvorbě abstraktní hodnoty, kapitálu. Je potřebí svět radikálně proměnit. Klíčem k revoluční proměně světa je pravdivá teorie skutečnosti v jejím pohybu. Marxismus poznává nosnou sílu revoluce, proletariát, a spojuje se s ním. Po revoluci se marxismus stává tím, co legitimuje nejvyspělejší představitele vítězného proletariátu k řízení společnosti. Tak jako v Platónově ideálním světě stává se i tady vlastnění pravé teorie legitimací, jež opravňuje a předurčuje k moci a vládě.

Co do svého obsahu stojí platonismus a marxismus na opačných pólech úsilí o poznání světa. Jaký význam může mít ona drobná formální shoda, že k vládě opravňuje pravý pohled na svět, vědecký světonázor?

Platónova koncepce ideálního státu v *Ústavě* se rozvíjí v rovině čisté teorie, nezátížené ohledy na politickou praxi. Základním teoretickým problémem je otázka výběru občanů, kteří mají předpoklady, aby se mohli stát filosofy vládcí. Výchova adeptů na tuto funkci musí být do detailů rozpracována, budoucím filosofům se nesmí dostat k sluchu nic, co by je mohlo svést z touhy po dobru, kráse a pravdě. Veškeré dosavadní umění počínaje Homérem a konče tragedií a komedií musí být z dobře řízené obce vyloučeno. Občané, kteří se pro funkci vládců nehodí, protože nemají vlohy k filosofickému poznání, musí být vyloučeni z možnosti filosoficky se vzdělávat, jsou určeni pro roli zemědělců, živitelů obce. Občané schopní držet zemědělce v poslušnosti a chránit obec proti vnějšímu nepříteli tvoří kategorii strážců, mocenský nástroj, jehož prostřednictvím filosofové vládou. Z obce jsou vyloučeny veškeré vnější vlivy, obec je soběstačná, nepotřebuje obchodní styky s cizinou, kulturní styky s cizími obcemi by pro dobře řízenou obec představovaly smrtelné nebezpečí. Od občanů je požadována naprostá pravdomluvnost, lži jako léku smějí užívat pouze filosofové vládcí v rámci úsilí o nerušené fungování celé obce. Veškeré kulturní formy, jimiž se člověk vyjadřuje a v nichž se projevuje, počínaje oděvem a úpravou vlasů, a konče písněmi, pohádkami a mýty, jsou určeny přímo filosofy, a to jednou provždy, jakákoli změna a novota v této oblasti je považována za počátek rozkladu nejlepšího možného státního zřízení.

Marxismu je cizí vše, co člověka svazuje. Marxismus vidí v plnohodnotném rozvoji každého člověka onen cíl, k němuž směřují dějiny. Proletářská revoluce rozbije vše, co člověku brání, aby své možnosti rozvinul, otevře cestu ke komunismu, komunismus bude skokem do říše svobody. Nic lidského nebylo Marxovi cizí; v řeckém umění, jež Platón ze své obce vyloučil, našel Marx předehtu onoho rozehrání tvořivých sil, k němuž otevře cestu komunismus.

Proletářská revoluce zvítězila; marxismus, správná teorie skutečnosti, pravdivý pohled na svět, se stal nezbytnou podmínkou, jež opravňovala předvoj dělnické třídy, komunistickou stranu, řídit stát a vést společnost na cestu do říše svobody. Bylo potřebí vyloučit z účasti na vládě všechny ty, kteří neměli pro řízení společnosti předpoklady díky své třídní zatíženosti. Zvláště nebezpečnými se ukázali ti, kdo se sice slovem k marxismu hlásili, ve skutečnosti se však pokoušeli marxismus revidovat a vnášet do něho cizí, odstředivé prvky. Brzy se ukázalo, že veškeré nové, spontánně vznikající formy kulturního vyjádření, počínaje oděvem a úpravou vlasů a konče poesí, písněmi, tanci, obrazy či sochami zvláště nebezpečně ohrožují cestu lidí ke komunismu.

Poznat, kdo je marxistou, bylo velmi obtížné; bylo potřebí nalézt prosté a lehce dostupné praktické kritérium. V Marxově úsilí o teorii, která by umožnila člověku revolučně proměnit svět a otevřít mu prostor k rozvoji všech sil a schopností v rámci svobodně se rozvíjejících mezilidských vztahů, hrálo centrální úlohu rozbití všech forem idealismu, především pak odhalení pravé povahy náboženství, opia lidu, jež vedlo k trpnému snášení vši bídy a všech příkoří, vši nesvobody a všeho bezpráví, kdy v nebi čekala odměna za veškeré pozemské utrpení. Víra v boha, víra v posmrtný život, zatížení idealismem, to byla oblast, kterou bylo možno zkoumat při pohovorech a prověrkách, zde bylo možno prostýma očima sledovat, kdo ještě chodí do kostela, tu bylo možno prostýma ušima, odposlechem zdánlivě nestřežených rozhovorů mezi sousedy, přáteli, i v rodině sledovat, zda ti, co do kostela chodit přestali, se s pověrou a předsudky opravdu poctivě rozešli, zda jejich obrat k vědeckému světonázoru byl upřímný a úplný.

Jen pro zajímavost. K stáru Platón vypracoval nový model dobrého uspořádání státu, který měl být bližší možnému uskutečnění. Platón byl stále veden ideou pravého poznání jakožto jediného oprávnění k řízení společnosti. Jistotu vědeckého poznání však nyní našel v matematice, která je zároveň bezprostředním nástrojem k uspořádání a řízení obce. I matematiky řízená obec však potřebovala z účasti na na životě obce vyloučit všechny ty, kdo dobré uspořádání obce ohrožovali, především bylo třeba z obce vymýtit ateisty.

Nechci od filosofie, aby mi poskytla řešení problému dobrého řízení společnosti, i když jde o problém, který je dnes snad naléhavější, než dříve. Ve filosofii hledám možnost žít svobodně. Když mluvím o možnosti žít svobodně, nemluvím o žádné absolutní svobodě, nýbrž o svobodě, kterou umožňuje samotnou státní mocí přijatý právní řád. Jde o to, abych mluvil tak, jak myslím, a abych jednal tak, jak to pokládám za správné. Jde o to, abych se ke svým činům a ke svým slovům mohl vztahovat odpovědně. Jde o to, abych se se svými činy a se svými slovy nemusil skrývat, abych tvář v tvář moci nemusil ze sebe produkovat jakousi jinou svou bytost, jakousi jinou tvář a jinou morálku. Nevěřím, že to člověk může dělat beztrestně, nevěřím, že si člověk může opatřit dvojí tvář, aniž ztratí vnitřní jednotu, že člověk může beztrestně tvář v tvář moci ,lhát‘ (,oni si nic jiného nezaslouží‘), aniž tím utrpí jeho vnitřní pravdivost.

Filosofie, která se stává základem svobodného života, staví moc před problém, jak vládnout lidem svobodným. Problém jak vládnout lidem svobodným učinila Charta 77 problémem celospolečenského dosahu. Zdá se, že jde o problém, který je nad síly současné moci v tomto státě. Aby tento problém zvládla, musila by se moc vnitřně proměnit. Namísto nezbytné vnitřní proměny rozehrála moc velkoryse své represivní mechanismy. Moc může šetřit na lécích, může se hojit na dětském oblečení a na důchodcích, pokud však jde o podvázání činnosti lidí, kteří se pokoušejí žít alespoň trochu svobodně, tu moc nešetří penězi ani jinými prostředky. Když nestačí vnitřní integritu člověka rozbít vnějšková omezení, hledá moc prostředky, jak člověka zasáhnout zevnitř. Bezpečnost přede dveřmi našeho bytu není jen vnějším omezením naší svobody, proti kterému lze úspěšně stavět svobodu vnitřní. Bezpečnost kontrolující všechny naše návštěvníky proniká do našich vztahů k lidem a do vztahů lidí k nám. Bezpečnost přede dveřmi našeho bytu zasahuje nejintimnější sféry našeho vlastního života. Lze v této situaci udržet koncepci hledání filosofie, která je schopná dát člověku sílu ke svobodnému životu v této společnosti? Každým svobodně

proneseným slovem a každým svobodně učiněným krokem zveme jeden druhého k svobodnému životu, se všemi důsledky, jež se pro jednoho i pro druhého skrývají v odmítnutí tohoto pozvání. Můžeme se v daných podmínkách jeden k druhému vztahovat odpovědně a zároveň se navzájem svými slovy a svými činy zvát k svobodné lidské existenci?

III. V kavárně Slavii jsem se setkal se dvěma Francouzi, s Catherine Samary a Alainem Chalier. Bezpečnost před našimi dveřmi pocítili jako omezení svých vlastních práv. Pozval jsem je tedy na návštěvu. V našem domě cestou do třetího patra jsme spolu nemluvili. Ve druhém poschodí jsem jen mlčky ukázal na hromadu popela a nedopalků cigaret a zbytků svačiny – na uklízečku ani na odpadkový koš zřejmě Bezpečnosti nezbyly peníze; občas příslušníci Bezpečnosti shrnou nahromaděné odpadky dolů o poschodí níž. Vyšli jsme nahoru, Catherine šla první, otevíral jsem dveře. Příslušníci Bezpečnosti povstali a žádali občanské průkazy. Catherine se zeptala, co chtějí. Bezpečnost prohlásila, že cizinci dovnitř nesmí. Catherine se ptala, jakým právem jim chtějí zabránit navštívit přítele. Odpověděli, že mají rozkaz. Upozornil jsem příslušníky Bezpečnosti na nezákonnost jejich počínání a vybědl jsem je, aby se raději spojili se svým velením. Catherine mezitím prohlásila, že je unavena, že chce kávu, a vstoupila do bytu. Příslušníci Bezpečnosti se pokusili o navázání spojení pomocí své vysílačky; když se to nepodařilo, jeden někam odběhl. Do bytu jsem vstoupil i já s Alainem. Pili jsme kávu. Byly to sváteční chvíle prosté skutečnosti, že jsme tu jeden pro druhého a jeden při druhém umíme stát. Pak jsme se šli jeden po druhém vyčůrat. S Bezpečností člověk nikdy neví; je dobře, když je člověk co nejméně závislý na nutnosti uspokojovat své nejprostší lidské potřeby. Jeden z příslušníků prohlásil: „Passe!“ Catherine i Alaine předložili pasy a Catherine mě požádala, abych tlumočil: „Až přijedeme domů, budeme mluvit o tom, že policisté sedí před bytem našich přátel, zapisují všechny příchozí a zabraňují návštěvám ve vstupu. Je to veliká hanba pro socialistické Československo. Tominovi naleznou ve Francii mnoho přátel, kteří přijedou, aby si s nimi vypili šálek kávy. Věřím, že nakonec odtud odejdete.“ Příslušník Bezpečnosti prohlásil, že se nenechají ničím odradit, pak se polekal vlastních slov, a dodal, že nejsou oprávněni vyjednávat s návštěvníky. Catherine poznamenala, že je to pěkné vysvědčení o naší Bezpečnosti, když nezákonně brání návštěvníkům ve vstupu do bytu a ani nejsou oprávněni mluvit s těmi, proti komu zasahují. Jak se mohou nechat takovým způsobem zneužívat?

Doprovázel jsem Catherine Samary a Alaina Chalier do hotelu. Bylo mi dobře a říkal jsem si, že snad přece jen máme naději. Bezpečnost před našimi dveřmi se na chvíli stala výkladní skříní, ve které se současná státní moc ukazuje.

V padesátých letech otěže vlády držela ve svých rukou komunistická strana; řídila, kontrolovala a usměrňovala veškerou kulturní, politickou i hospodářskou činnost. Bezpečnost byla pouze jedním z nástrojů, prostřednictvím kterých komunistická strana svoji moc vykonávala. Komunistická strana byla předvojem dělnické třídy a opírala se o marxismus leninismus, jedinou vědeckou teorii a jediný vědecký světonázor. Komunistická strana tehdy sváděla zápas o myšlení lidí na všech frontách a na všech úrovních. Ať šlo o schůze KSČ, ROH, SČSP, ČSM, o schůze národních výborů, Svazu žen, tělovýchovných organizací nebo schůze hasičů, všude se vedl boj o marxleninské ideje. I na schůzích lidové strany se propagoval marxismus leninismus. I v bohosloveckých seminářích prověření soudruzi vykládali studentům správný vědecký světonázor. Myšlenky lidí byly usměrňovány všemi sdělovacími

prostředky a kontrolovány pohovory a prověrkami. Zvlášť soustředěný zápas se vedl o školu a o učitele. Tu a tam zůstala rušivým momentem výchova v rodině, ale i tam se připravoval zákon, který by umožnil děti odebrat těm neodpovědným rodičům, kteří své děti nevychovali v duchu vědeckého pohledu na svět. Elektrody zabudované do mozku lidí, které by umožňovaly přímou kontrolu a usměrňování myšlenek, se tehdy zdály být jen technickým domyšlením tendencí padesátých let.

Konec padesátých let byl poznamenán počínající destalinizací. Až do té doby bylo vše jasné. Co byl pravý marxismus, to nejprve určoval Lenin, pak Stalin. V procesu destalinizace bylo potřeba škrtnout podstatnou část toho, na čem stál marxismus leninismus padesátých let, a nejen to, bylo potřeba vše znovu promyslet, protože stalinismus určoval po mnoho let globálně povahu marxismu leninismu. Začala se tedy vynořovat otázka, co je to marxismus, a který marxismus je ten pravý. Zápas o myšlení lidí se vedl i nadále, nabýval však stále konfliktnější podobu. Roztříštěný a odstředivými tendencemi zmítaný marxismus se ze zdroje síly komunistické strany proměnil v její slabost. Stále tu však byla naděje, že zvítězí onen opravdový marxismus, který dá zaznít všemu novému a cennému ve všech oblastech lidského myšlení a poznání, naděje, že se progresivním, humanisticky orientovaným marxistům podaří ovlivňovat a určovat moc ve státě – vždyť k moci opravňovala pravá teorie, opravdový marxismus – a otevřou tak možnost užít veškerého mocenského aparátu, který komunistická strana vybudovala, k formování člověka důstojné společnosti. Tyto tendence se v plné síle provalily na jaře 1968. Pak přišel srpen a příchod bratrských vojsk. Komunistická strana se chvíli bránila, pak zvolila politiku ‚možného‘ a začala se ‚poučovat z krizových let‘. Komunistická strana se i nadále hlásila k marxismu a i nadále dělala politiku. Marxismus se stal politikou konsolidace a praxe konsolidačního procesu se stala politikou komunistické strany.

Od počátku dějin se ve společnosti svádí zápas o volný čas. Pro Řeky – teoreticky to vyslovil nejvýrazněji Aristoteles – se volný čas stal základní podmínkou svobodné lidské existence a naopak svobodná lidská existence, schopnost svobodně myslet, schopnost poznávat a jednat v souladu s poznáním byla tím, co člověku dávalo nezadatelné právo na volný čas. Volný čas pro svobodné občany zajišťovali ti, kdo neměli schopnost svobodně myslet, ti, kdo mají pouze pasivní *logos* (intelekt), otroci. Zápas inteligence o institucionální zakotvení volného času pro svobodný rozlet poznání se v nejrůznějších formách vedl po staletí. Vznikalo stále více institucí, které umožňovaly člověku vyvázat se z účasti na výrobním procesu. Marx viděl otázku volného času jako centrální otázku, jako základní podmínku svobodné lidské existence, stejně jako Aristoteles. Marx však dospěl k poznání, že mechanizace výroby dospěla takového stupně, že revoluce může každému občanovi umožnit žít svobodně, pokud se výroba bude skutečně orientovat na uspokojování lidských potřeb a přestane být samoučelnou produkcí kapitálu, a pokud se podaří překlenout propast mezi duchovní a výrobní činností. Po revoluci se nepodařilo radikálně zlidštit podmínky práce ve výrobě, nesmírně se však rozrostly veškeré instituce, v nichž našli ‚své uplatnění‘ všichni ti, kterým se z výrobního procesu podařilo vyvázat. V šedesátých letech šlo v podstatě o to, že lidé v širokém měřítku začali toto vyvázání z výrobního procesu chápat jako možnost k svobodnému životu, a převládající progresivní a humanistické teorie marxismu nalézaly v Marxově teorii plně zoprávnění této tendence. Úsilí o konsolidaci v letech sedmdesátých se stalo úsilím podvázat všechny tyto tendence. Marxismus bylo nutno redukovat na ono myšlenkové minimum, jež se alespoň vzdáleně mohlo podobat teorii, o níž se konsolidace mohla



opírat. Kde však zbyli marxisté, schopní se takovým úkolem vážně zabývat? Kdo tady ještě věřil na marxismus? Konsolidační proces se tedy slovně hlásil k marxismu, žádnou sílu však v něm již nehledal. Na cestu ke komunismu tato společnost přestala věřit ve všech svých strukturách. Lidé, kteří se dostali k moci, však velice chtěli sobě a druhým a světu ukázat, že jsou slušnými lidmi. Tento stát doufal, že na sebe bude moci vzít podobu státu, který dává svým občanům veškeré právní jistoty, a v rámci práva i veškerou svobodu. Stát velice chtěl, aby práva, která svým občanům skýtá, byla celým světem uznávána jako práva, která poskytuje nejvyspělejší a nejhumánnější společnost. Proto stát ratifikoval mezinárodní pakty o lidských právech, které se tímto aktem staly integrální součástí našeho zákonodárství. A tu se stalo, že se našlo několik desítek, pak stovek lidí, kteří se odvážili říci, že je potřeba, aby stát ve své mocenské praxi začal respektovat svůj vlastní právní řád. Vznikla Charta 77.

Charta 77 postavila zkonsolidovanou komunistickou stranu před první vážnější politický problém. Komunistická strana v sobě nenalezla sílu, aby se s Chartou 77 vyrovnala politicky, předala Chartu 77 k vyřízení Bezpečnosti. Tímto aktem vstoupila Bezpečnost do politiky jako rozhodující síla. Od roku 1977 jsme vstoupili do období, které možná jednou historikové nazvou „bezpečnostním státem“.

Bezpečnostní stát se radikálně liší od státu řízeného komunistickou stranou v padesátých letech. Bezpečnostnímu státu nejde o kontrolu a usměrňování myšlení lidí. K tomu Bezpečnost nemá síly, a z povahy Bezpečnosti k tomu nikdy vnitřní síly nemůže mít. Pro Bezpečnost je podstatné bezmyšlenkovité plnění rozkazů. Myšlení lidí si Bezpečnost může a jistě i musí najímat, není to však věc jí vlastní a nemá proto zájem na tom, aby najatým lidem dávala kontrolu nad myšlením lidí, když nemá vnitřní sílu ke kontrole myšlení oněch najatých lidí. Bezpečnost lidí váže zvnějšku a odtud postupuje dovnitř. Bezpečnost váže člověka svou fyzickou manipulací s ním a s jeho časem a s jeho místem ve společnosti, s jeho přáteli a s jeho láskami – až člověka přinutí, že se raději sám začne vázat zevnitř, začne se ve svých myšlenkách Bezpečností stále více obírat, začne se stále úzkostlivěji tázat, co po něm Bezpečnost chce, aby zbytečně nenarazil, aby neměl zbytečné potíže, aby se mohl v klidu věnovat své práci, rodině, či prostým jiným zálibám.

Není lépe těm, kteří zůstali ve strukturách? Přednášejí na fakultách a pracují ve vědeckých ústavech. Kdo může kontrolovat, co si opravdu myslí? Mají k dispozici potřebnou literaturu, mohou publikovat v odborných časopisech, mohou se účastnit vědeckých seminářů a konferencí, někteří se účastní i kongresů v zahraničí. Umělci mohou publikovat svá umělecká díla, rozhlas a televize jsou jim otevřeny, vydávají své gramofonové desky, jezdí na umělecké zájezdy do ciziny. Při troše šikovnosti a odvahy je jim otevřena i samizdatová literatura. Pro kritiku režimu nemusí chodit mezi „disidenty“. Kdo dnes u nás není antikomunista? Povídání lidí kdekoli v hospodě u piva je radikálnější než dokumenty Charty 77. Za dokumenty Charty 77 však stojí lidé se svými jmény, jejich slova nehledají stín, nestarají se o to, kdy, kde, a s kým mohou své slovo pronést. Ti všichni ve strukturách mají mnoho výhod, jen vždy musí být připraveni stáhnout každé své slovo a každý svůj čin; otázka, co je správné udělat a co je pravda, pro ně musí být vždy otázkou sekundární; otázkou primární je otázka, jak se chovat, aby se udrželi na svých místech. Pravdu, kterou poznají, musí být připraveni vždy usvědčit ze lži svými slovy a svými činy. V nejprostších lidských rovinách na ně není spolehnutí. Na pohřeb svému příteli nebo učiteli nepůjdou jenom

proto, že pohřeb snímají kamery Bezpečnosti. Veřejně se mohou pohybovat jen mezi lidmi, kteří na tom jsou stejně, kteří jsou vždy připraveni při podání ruky ucuknout, znelíbí-li se to Bezpečnosti.

A pak se občas stane, že jeden druhému ruku podá bez ohledu na možné následky. Vyvrhne-li ho režim za tento přečin ze svých struktur, spadnou z něho i s ohledem na režim vypracovaná vnitřní omezení. Člověk se ocitne v prostoru vnitřní svobody. Tu pak člověk stojí před problémem, jak žít tak, aby svobodný život byl dobrým životem, aby stál za to. Tu může filosofie pomoci. Co však dělá svobodný život dobrým životem, jsou setkání s lidmi. Věřím, že každý, kdo si prožil chvíle svobodného setkání – třeba na chodbě soudní budovy a před zraký příslušníků tajné Bezpečnosti – se k svobodným chvílím bude vracet. Může se Bezpečnost smířit se svobodným lidským setkáním a může se vrátit k oné společenské funkci, která jí náleží? Může se Bezpečnost stát ochráncem zákonů? To by byl konec bezpečnostního státu.

Dodatek:

Korespondence s Petrem Pithartem týkající se textu „V bezpečnostním státě”.

22. 2. 2010

Vážený pane Pitharte,

dovolte, abych Vás informoval o tom, že na mé webové stránce – [www.juliustomin.org](http://www.juliustomin.org) – můžete nalézt výběr dokumentů z mého policejního svazku. Vybral jsem ty policejní záznamy, které se bezprostředně týkají vměšování tajné policie do oblasti vzdělání. Doufám, že si dokumenty přečtete se zájmem. Najdete je pod hlavičkou „Texty v češtině”. Text „Ze záznamů STB 1977-1981” následují čtyři mé texty: „Cesta do Oxfordu“, kterou jsem napsal v Praze na jaře roku 2000, „Překvapení z internetu”, které jsem napsal na podzim téhož roku po návratu do Británie, „Otevřený dopis”, který jsem napsal koncem roku 2006 u příležitosti 30. výročí podepsání Charty 77, a nakonec „Překvapení ze šuplíku”, které jsem napsal před Vánocemi. Rád bych k tomu přidal stať „V bezpečnostním státě”, kterou jsem napsal v Praze koncem roku 1979, bohužel však mám pouze anglickou verzi publikovanou v *New Statesman* 7. března 1980. A tu k Vám mám velkou prosbu, máte-li český originál, byl byste tak laskav, a mohl mi ho poslat? Proč se domnívám, že text můžete mít? Po mém příjezdu do Oxfordu v roce 1980 se mě Dr Kathleen Wilkesová zeptala: „Julius, can you tell me why Petr Pithart organized and addressed to us a Petition against the publication of your article „Inside the Security State”? It was signed by several dozen leading Charter 77 signatories. [„Julo, můžeš mi říci, proč Petr Pithart organizoval a nám adresoval petici proti publikování tvého článku „V bezpečnostním státě”? Podepsalo ji několik desítek předních signatářů Charty 77.”] Odpověděl jsem: „Kathy, ask Petr Pithart.” [„Kathy, zeptej se Petra Pitharta.”] Mohu této příležitosti použít, abych se Vás zeptal, proč jste tak učinil?

S přáním všeho dobrého,  
Julius Tomin

2. 3. 2010

Vážený pane Pitharte,

někdy se mi stává, že e-maily z Čech se mi objeví pod kolonkou 'junk' [„haraburdí”?, neznám český technický výraz pro kolonku, kam computer zařazuje, co pokládá za *spam*]. Pro jistotu jsem se na tu kolonku podíval, a tam stálo: „Petr Pithart: informace

a prosba.” To, co je v této kolonce, nemá žádný obsah; člověk musí ťuknout na ‚Mark as safe‘ [‚Označ jako bezpečné‘]). Což jsem učinil, Váš email však zmizel, místo toho, aby se mi objevil v Inboxu. Prosím Vás proto, buďte tak laskav, a pošlete mi email znovu.

S přáním všeho dobrého,  
Julius Tomin

2. 3. 2010

Vážený pane Tomine,

jsem rád, že jste se ozval, už dlouho jsem o Vás neslyšel - a Vy jste vždycky byl člověk mimořádně zajímavý. Bohužel Váš dopis přišel v nečitelném stavu - snad by se to dalo nakonec přečíst, ale věřte, že to staršího člověka hodně ruší.

Vyčetl jsem nicméně, že se ptáte na jakousi petici, podepsanou tucty vůdčích chartistů proti publikaci Vašeho článku. Já si na to vůbec nevzpomínám, ale co může člověk po třiceti letech vyloučit? Prosím, odpovězte mi: o jaký článek šlo? Kde, v čem měl být otištěn? Jak jsem nebo jak jsme mohli proti tomu účinně protestovat? Proč? Kdo by ten protest akceptoval? A já že to organizoval? Proč se pak na to ptáte až dnes? ... To všechno mne opravdu zajímá a chci tomu přijít na kloub. Zkuste mi to napsat, ale na nějakém jiném programu, aby se to dalo číst. Zajímalo by mne, jak vidíte situaci u nás? Jezdíte sem? Vy možná nevíte, že jsem byl dlouhá léta - ale patrně až po Vašem odjezdu - velmi blízko Milanu Machovcovi, stal jsem se svým způsobem jeho žákem a vlastně od něj jsem Vás blíže poznal. Mnohokrát jsme o Vás tehdy mluvili.

Doufám, že naše korespondence bude napříště more friendly ve smyslu čitelnější.

Zdraví Vás Petr Pithart

4. 3. 2010

Vážený pane Pitharte,

svou odpověď jste mě velice potěšil. Nechápu, jak je možné, že já dostávám Váš email v bezvadné podobě, kdežto můj email Vám přišel zkomoleně. Stalo se mi to však i předtím s korespondenty z Čech. Původní e-mail Vám posílám v Attachmentu [Příloze], a pro jistotu dám i tento email do Attachmentu [Přílohy] č. 2. Co mohu k původní žádosti o vysvětlení dodat? Pro zatím jen tolik, že nemohu pochybovat o tom, že jste petici skutečně organizoval. Kathy mi řekla, že vzhledem k Vaší petici můj článek pečlivě studovali spolu s Alanem Montefiorem a Billem Smithem a v mém článku nenašli nic, co by je oprávnilo k zastavení jeho publikace. Proto byl otištěn v *New Statesmanu*. Zřejmě však Petice měla svou váhu. V Holandsku článek přeložili a chtěli otisknout, editor *New Statesmanu* však tomu kategoricky zabránil - aniž se mi o věci zmínil. Pouze, když jsme se setkali, mi daroval útlou knížečku ve francouzštině nazvanou *La Trahison des clerics* [Zrada byrokratů]; autora si nepamatuji. Alan Montefiore se mě ptal: ‘Julius, do you think we’ve betrayed you? [Julie, myslíš, že jsme tě zradili?].’ Odpověděl jsem: ‘No. How could you. You’ve betrayed yourselves.’ [‘Ne. Jak byste mohli? Zradili jste sebe sama.’]

Ptáte se, proč se na Vás se svou otázkou obracím až teď. Celá ta léta, od mého výjezdu z Prahy, jsem veškeré své úsilí soustředil na práci v oblasti platónských studií. Teď však na mě přichází jedno výročí za druhým. Přečetl jsem si kopii článku „Inside the Security State” publikovaného 7. března před třiceti lety, a řekl jsem si, že

stojí za to, abych ho dal na svou webovou stránku. Český text však zde v Anglii nemám, a tak mě napadlo Vám napsat.

Já vím velice dobře, že musíte být velice zaměstnán. Nicméně bych byl velice rád, kdybyste se na texty na mé webové stránce, o kterých píši v mém původním e-mailu, podíval. Já, ačkoli jsem také velice zaměstnán, ač zcela jinak - mám dvě malé děti, Neře je skoro jedenáct, Danovi bude zítra osm, a když manželka učí, musím se o děti starat. Krom toho teď nahrávám své čtení Platóna v řečtině, zítra začnu nahrávat čtení Platónova *Faidóna*, pracuji na lexikálních a gramatických průvodcích k Platónově *Faidrovi*, přemýšlím o další kapitole svého *The Lost Plato [Ztracený Platón]* - se rád podívám na Vaši webovou stránku. Jestli po přečtení mých textů na mé webové stránce dospějete k názoru, že bychom si spolu mohli řadu věcí posledních třiceti let objasnit, mohlo by to vést k něčemu dobrému.

S přáním všeho dobrého,  
Julius Tomin

Ps. Odpusťte, prosím, eventuální překlepy. Píši s anglickou klaviaturou, a tak vždycky musím přemýšlet, jestli musím zmáčknout 2, 3, nebo 4, když chci napsat š. A záměna y a z je nightmare.